

Golf ‘Hof ter Hille’ te Oostduinkerke-Wulpen: een stand van onderzoek 2009-2010 (Koksijde, W-Vl.)

LEHOUCK ALEXANDER, EGGERMONT NELE, BRACKE MAARTEN, BRADT TOMAS, BRUYNINCKX TINA, WYNS GWENDY & ACKE BERT

Inleiding

De gemeente Koksijde nam in 2000 het initiatief om op grondgebied van deelgemeenten Oostduinkerke en Wulpen een golfterrein aan te leggen dat kadert binnen het Golfmemorandum van de Vlaamse overheid (fig. 1). Dit gaf aanleiding tot een uitgebreid vooronderzoek (2008 en voorjaar 2009), waarbij voornamelijk non-destructieve methoden werden aangewend. (cf. *Archaeologia Mediaevalis* 32, pp. 50-52 en 33, pp. 82-87).

Op basis van het vooronderzoek werd ca. 4 ha geselecteerd voor een vlakopgraving. Gezien het projectgebied ook heel wat WO-I erfgoed herbergt en er dus explosieve oorlogstuigen aanwezig kunnen zijn, werden de archeologische zones vanaf september 2009 eerst ontijd met het oog op veiligheid van de archeologen (cf. *Archaeologia Mediaevalis* 33, p. 84). Deze beslissing had bij gevolg ook een vrij destructieve en soms ook een zeer nefaste invloed op het verdere archeologisch onderzoek.

Van oktober tot eind november 2009 ging uiteindelijk het eerste deel van archeologische opgravingen op Golf ‘Hof ter Hille’ van start, maar het veldwerk moest vroegtijdig worden afgebroken door slechte weersomstandigheden. Het veldwerk werd heraanget van april tot juli 2010. De werken werden uitgevoerd door archeologen van Monument Vandekerckhove nv in nauwe samenwerking met en onder supervisie van de gemeentearcheoloog van Koksijde. Het opgravingsterrein werd opgedeeld in vier zones, waarvan één zone nog verder in vier uiteen liggende werkputten werd opgesplitst (figuur 2). Een opgraving op het oude Hof ter Hille werd uitgevoerd door de gemeentelijke archeoloog.

In dit artikel behandelen we de stand van zaken met betrekking tot de onderzoeksresultaten van de opgravingen in het najaar van 2009 en het voorjaar van 2010. De onderzoeksresultaten zoals hier verder voorgesteld zijn gebaseerd op een voorlopige interpretatie van de gegevens. Het opgravingarchief werd volledig geïnventariseerd en voor verder onderzoek klaar gemaakt, maar werd nog niet in detail bestudeerd. De vondstverwerking, uitgevoerd door Monument Vandekerckhove, bestond erin de verschillende materiaalgroepen in kaart te brengen zodat er per context een globale datering naar voor geschoven kon worden. De genomen zeefmonsters moeten nog gezeefd en verwerkt worden voor verder onderzoek. Na afronding van het inventarisatieproces en het basisrapport kan vanuit de gemeente Koksijde met de natuurwetenschappelijke analyse en de detailstudies worden gestart.

[Figuur 1: Situering van het onderzoek]

[Figuur 2: Ligging van de opgravingzones]

Opgravingresultaten

De meeste sporen en structuren die tijdens het onderzoek werden opgetekend dateren uit de late Karolingische periode (hoogstwaarschijnlijk 10de eeuw), de Volle Middeleeuwen (late 10de tot 12de eeuw) en de late Middeleeuwen (2de helft 12de tot medio 16de eeuw). In mindere mate zijn ook archeologische overblijfselen uit de vroegmoderne periode aangetroffen. Daarnaast zijn vooral ook structuren uit de Eerste Wereldoorlog in kaart gebracht, waarop we in dit kader niet verder ingaan.

Zone 1 en 2

Zone 1 en 2 liggen middenin de toekomstige golfsite. Het archeologisch veldteam heeft op beide locaties uitermate belangrijk onderzoeksmateriaal verzameld. Er werden twee boerderijzones vrij gelegd die bewoond waren van de 10de tot de 12de eeuw. Dergelijke archeologische sites zijn in het kustgebied tot op heden vrijwel onbelicht gebleven en dat maakt dit studiemateriaal in de stand van onderzoek ook zo bijzonder. Het is een boeiende periode van grote veranderingen, waarin de verzwakking van het Karolingische rijk sommige graafschappen – zoals Vlaanderen – de ruimte heeft gegeven om zich tot een grootmacht te ontpoppen. Dit beïnvloedde uiteraard in sterke mate de samenleving, al weten we hierover vanuit de archeologie nog maar weinig.

De grondverkleuringen, die we aantreffen in het opgravingvlak, bevatten alle beschikbare informatie en maken het in eerste instantie mogelijk om inzichten te verwerven in de boerderij- en gebouwplattegronden. Het gaat voornamelijk om grachten, greppels en kuilen. In de vullingen van die structuren ligt het afval van de bewoners aan te treffen en ligt een waar arsenaal aan gegevens opgeslagen voor onder meer de kennis van de gebruiksvoorwerpen, de landschappelijke omgeving, de voedsel- en eetgewoonten, de land- en tuinbouw, de veeteelt, de jacht en zoveel meer. In dit onderzoekstadium kan daarover dan ook nog maar weinig gezegd worden. Om een zo volledig mogelijk beeld te verkrijgen werden daarom ongeveer 1300 zakken grondstalen genomen die allemaal zorgvuldig uitgezeefd dienen te worden.

De boerenerven op zone 1 en 2 zijn bijna identiek aan elkaar. Ze worden volledig begrensd door ondiepe grachten van wisselende breedte. Vermoedelijk werd in een jongere periode een vierkante grachtstructuur aangelegd waarbinnen de woonzone mag gesitueerd worden. Alleen zijn daar geen sporen van een gebouw bewaard gebleven. De onderzochte landelijke nederzettingen stammen uit een tijd waarin nog hoofdzakelijk houtbouw in zwang was en dat was vermoedelijk ook hier het geval. In de grachten zijn wel architecturale natuursteenfragmenten aangetroffen die er misschien op wijzen dat bepaalde elementen toch in steen waren opgetrokken. Elders op de site zijn ook kleine gebouwstructuren herkend op ingeheide palen of poeren. In zone 2 behoren onder meer een gebouwplattegrond en twee langwerpige structuren tot de oudste fase, die voorlopig slechts ruim in de 10de eeuw kunnen worden gedateerd.

[Figuur 3: Zicht op de vierkante grachtstructuur in zone 2]

Er zijn veel fragmenten van gebruiksvoorwerpen verzameld (aardewerk, voorwerpen in steen en bewerkt bot). Een deel van dit materiaal werd lokaal vervaardigd, maar een belangrijk deel werd ook geïmporteerd via handelscontacten. Zo bestaat het aangetroffen aardewerk grotendeels uit reducerend gebakken aardewerk (kogelpotten), reducerend gebakken aardewerk met een donkere kern, aardewerk met schelpengruisverschraling en roodbeschilderd aardewerk (vnl. van het type Pingsdorf, maar ook van het Hunneschans-type). Ook witbakkend Maaslands aardewerk is in eerder kleine hoeveelheid aanwezig. De verschillende types komen in nagenoeg alle sporen voor, waardoor een verfijning van de chronologie – enkel op basis van de aardewerkgroep – niet mogelijk is. Verder onderzoek is dus fundamenteel.

Voor het basisvoedsel moet de zee een belangrijke bron geweest zijn. Dit vermoeden wordt afgeleid uit de talrijke visresten, mossel- en schelpdieren die we hebben aangetroffen. Er zijn zelfs enkele walviswervels gevonden tussen het consumptieafval. Er werd ook aan veeteelt gedaan: botmateriaal van zowel rund, paard, varken als schaap/geit kon worden herkend. Verder onderzoek moet uitwijzen in hoeverre het wel allemaal gaat om consumptieafval. Er zullen ook wel lastdieren gebruikt zijn.

Voor gegevens over landschap, land- en tuinbouw dienen we de bodemstalen te verwerken, waardoor in dit onderzoekstadium nog geen enkele uitspraak mogelijk is. Het bodemkundig onderzoek kon in ieder geval het vermoeden opwekken dat er een sterke wisselwerking aanwezig was tussen de mens en de natuur. De nederzettingen werden ontwikkeld in de overgang van natuur- naar cultuurlandschap, waarin het overstromingsgevaar wel eens langdurig een invloed kon hebben gehad.

Zone 1C “Oude Zeedijk”/ Duivelsput

Het tracé van de befaamde “Oude Zeedijk” valt in Oostduinkerke samen met de Hof ter Hillestraat. Landschapsarcheologisch onderzoek (2008) toonde reeds aan dat de wegbedding diverse malen werd gewijzigd, onder meer als gevolg van zee-inbraken. De oudste sporen van de “Oude Zeedijk”, die parallel aan de bestaande weg liggen, werden op basis van geofysisch onderzoek ontdekt. Hoe oud is het tracé van de “Oude Zeedijk”, wie nam het initiatief en wat was de reden voor haar aanleg? De archeologische opgraving van een fragment van dit tracé gaf het geheim niet zomaar prijs. De lineaire sporen reiken, op basis van het gevonden aardewerk, een voorlopige datering aan in de 11de of 12de eeuw. Het laatste woord hierover is zeker nog niet gezegd en daarom is hier dan ook vervolgonderzoek gepland.

De lineaire structuren zijn op diverse plaatsen “verstoord” door jongere (laatmiddeleeuwse) kuilen, waardoor de interpretatie wordt bemoeilijkt. Ook de zgn. Duivelsput doorsnijdt het tracé. De duivelsput is een laatmiddeleeuwse ronde depressie (ca 45 m doorsnede en plaatselijk ca. 5 m diep). De verzamelde grondmonsters dienen nog wetenschappelijk

onderzocht te worden en moeten soelaas brengen over de eventuele functie(s) en het ontstaan van de put.

Zone 3

Deze opgravingzone ligt langs het tracé van de Oude Zeedijk (Hof ter Hillestraat). Het 13de-eeuwse *cartularium* van de S. Martinusabdij van Cambrai (Noord-Frankrijk), dat onder meer het grondbezit in de parochie Wulpen vermeldt, geeft aan dat de locatie paalt aan een perceel dat de plaatsnaam *einardsmeeth* draagt.

De veldgegevens zijn helaas niet erg duidelijk. Een complex kluwen aan middeleeuwse sporen, die elkaar doorsnijden, bemoeilijken sterk de leesbaarheid en interpretatie van de bewoningstructuren.

[Figuur 4: Complex sporenvak in zone 3]

De veldresultaten geven aan dat de bewoning aan een oude verdwenen waterloop is gelegen, waarvan slechts een deel bij de eerste bewoning nog open lag. Het tracé van de “Oude Zeedijk” oversnijdt deze waterloop. De oudste sporen in deze zone gaan terug tot de volle middeleeuwen. Het gaat om diverse kuilen en greppels. De locatie bleef ook in de late middeleeuwen in trek: er zijn bakstenen muurresten aangetroffen die tussen de 14/15de- en de 17de eeuw kunnen geplaatst worden. De plaats wordt tevens gemarkeerd op de kaart van Joan Bleau (1665).

Rondom de bewoningszone zijn, aansluitend op de oude waterloop, sporen van de middeleeuwse landindeling (greppels) in kaart gebracht.

De studie van de veldgegevens zal toelaten om een beter inzicht in dit kluwen aan archeologische sporen te verkrijgen.

Zone 4 (Nonnenhof)

De opgravingzone palend aan het Nonnenhof bevat diverse sporen en structuren uit de late middeleeuwen of de vroegmoderne tijd, maar herbergt voornamelijk interessante gegevens met betrekking tot geallieerde troepen die er gedurende de Eerste Wereldoorlog gelegerd waren (waarover we het hier verder niet zullen hebben). De archeologische opgravingen dienen in een belangrijke mate bij te dragen aan de bewogen geschiedenis van het hof, dat gedurende de 18de eeuw in bezit was van de “Engelse Nonnen” uit Brugge. De huidige woning met *vaute* dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 17de of vroege 18de eeuw, een periode waarin vele hofsteden in de regio werden herbouwd na de oorlogsschade door het leger van de Franse Zonnekoning.

Archiefbronnen over de bewoningsgeschiedenis van het hof zijn schaars, waardoor we quasi volledig op de archeologie toegewezen zijn. Helaas werd het opgravingsvlak zwaar beschadigd tijdens het ontmijningswerk in oktober 2009: een belangrijk aandeel in de bouwgeschiedenis van het hof is daarmee voorgoed verloren gegaan.

Het archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat het areaal volledig omgracht was. Daarbinnen zijn sporen gevonden van 24 zware palen, die een grote open schuur met een minimale lengte van 40 meter en ca. 21 à 22 meter breed laten vermoeden. Dit is iets kleiner dan de grote 13de-eeuwse schuur op de abdijhoeve Ten Bogaerde in Koksijde. Een datering in de late middeleeuwen is best mogelijk, maar blijft voorlopig geheel onzeker bij gebrek aan goede dateringelementen.

[Figuur 5: vermoedelijke sporen van een open schuur? Op de achtergrond de gebouwen van het Nonnenhof]

Hof ter Hille: pachthoeve van Ten Duinen

Hof ter Hille is een omgrachte pachthoeve van de abdij Ten Duinen, dat midden 14de eeuw door de duinheren van Franse topadel werd over gekocht. Hoe oud dit hof precies is, kon helaas niet worden achterhaald. Er mag worden aangenomen dat de bewoningsgeschiedenis minstens tot de 13de eeuw terug gaat. Van deze laatmiddeleeuwse omgrachte hofstede blijft helaas niet veel meer van over. Wat er nog van rest dient dus met de grootste zorg behandeld en gedocumenteerd te worden. Dit laat toe om de betekenis van deze belangrijke hofstede nog te kunnen onderzoeken.

Een fragment van de verdwenen walgracht werd archeologisch opgegraven. Deze gracht van bijna 2,5 meter diep en 11 meter breed bevat heel wat bewoningsafval uit de late middeleeuwen en dat schept bijgevolg een goed beeld over de bewoningsgeschiedenis van weleer.

De grachtvullingen hebben veel vondstmateriaal uit de 15de- en 16de eeuw opgeleverd: het gaat vooral om aardewerk, voorwerpen in leer (zoals fragmenten van schoenen) en bouwpuin (baksteen, natuursteen, dakbedekking, ... hout en gebrandschilderd glas). Het bouwpuin is afkomstig van een voormalig gebouw, waarvan de muurresten onder de bestaande laat-17de-eeuwse woning kunnen worden gevonden. Dit wordt wellicht binnenkort nog verder onderzocht. De gegevensverwerking zal uitwijzen of hier mogelijk van 17de-eeuwse oorlogsschade sprake is. Meerdere elementen wijzen hierop. De Tachtigjarige Oorlog (met in de streek een climax omstreeks het einde van de 16de eeuw), de Spaans-Franse Oorlog (met voornamelijk schade in de jaren 1646 en 1658) en de Grote Coalitieoorlog (1689-1697) komen in aanmerking. Bij de bouw van het bestaande *vaute* in 1698 bleef de walgracht in ieder geval nog een tijd open liggen.

Besluit en verder onderzoek

Veel van deze eerste indrukken dienen nog verder verwerkt en bestudeerd te worden vooraleer er goede uitspraken over kunnen worden gedaan. Met de verzamelde veldgegevens heeft de gemeente Koksijde en haar partners potentiële informatie in handen om de kennislacune van de bewoningsgeschiedenis uit de volle middeleeuwen op haar grondgebied en voor het Vlaamse kustgebied in te vullen.

In het voorjaar van 2011 wordt het basisrapport afgeleverd en worden de krijtlijnen uitgezet voor verdere studie van de verzamelde gegevens. Daarnaast zal door de gemeente Koksijde ter aanvulling van de archeologische opgravingen ook bijkomend veldwerk worden verricht: archeologische opvolging van de uitvoeringswerken binnen het projectgebied en aanvullend geoarcheologisch onderzoek.

Het archeologisch onderzoek op Golf 'Hof ter Hille' is binnen de Vlaamse archeologie van betekenis op verschillende niveaus (cf. reeds *Archaeologia Mediaevalis* 33, p. 87). Op methodologisch vlak wordt momenteel het vooronderzoek en het ontmijningsproces grondig geëvalueerd. Met betrekking tot de kennis van de materiële cultuur, landschapsvorming en historische samenleving worden verklarende inzichten verwacht bij een gedetailleerde studie van sporen, structuren en vondstmateriaal in confrontatie met de natuurwetenschappelijke analyses.